

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ДРОЗД ВІТАЛІЙ ДМИТРОВИЧ

**ТОВАРНІ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ
В ЕКОНОМІЧНІЙ СТРУКТУРІ КРАЇН,
ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ
(На матеріалах країн Тропічної Африки)**

Спеціальність 08.00.01 — політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ — 1993

ЛБ 28.689

Робота виконана на кафедрі економічної теорії та управління народним господарством Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник — доктор економічних наук, професор КЛИМКО Г. Н.

Офіційні опоненти:
доктор економічних наук, професор СТЕПАНЕНКО В. О.,
кандидат економічних наук, доцент КИСІЛЬ М. М.

Провідна організація — Київський економічний університет.

Захист відбудеться «24» грудня 1993 року о «14» годині на засіданні спеціалізованої Ради К.068.18.04 в Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, м. Київ-17, вул. Володимирська, 60, ауд. 324.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці університету.

Автореферат розіслан «23» листопада 1993 року.

Вчений секретар
спеціалізованої Ради,
кандидат економічних наук, доцент

ЧЕПІНОГА В. Г.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00802358 (Q)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Економічні процеси, які проходять в країнах, що розвиваються, викликають великий інтерес як з боку економічної теорії і аналізу, так і з боку апробації накопленого історичного досвіду. Безумовно і те, що ці процеси привносять нове осмислення багатьох економічних проблем як загального, так і специфічного характеру. Важливе місце в економічній теорії займають проблеми подолання економічної відсталості країн, що розвиваються, становлення і розвиток самої економічної системи цих країн на основі економічного зростання і зростання національного багатства в цілому. Історичним і логічним шляхом рішення цих проблем є розвиток товарних форм господарювання, ринкових зв'язків і підприємництва.

Процес трансформації суспільного виробництва, як необхідна умова поступального розвитку економічної системи, торкає глибинні основи самого суспільного виробництва, такі як: рівень розвитку продуктивних сил, форми господарювання, форми власності, товарно-грошовий механізм, вартісні відношення як критерії ефективності, мотивація господарчих суб'єктів і т.п. В концентрованому вигляді цей процес проявляється безпосередньо в переході від традиційного /нетоварного/ господарювання до економічного /товарного/ виробництва.

Особливе значення перехід до товарного господарювання має для країн Тропічної Африки, що розвиваються, оскільки цей процес відкриває перспективи соціально-економічного прогресу. Одночасно вивчення переходу до товарного виробництва країн Тропічної Африки служить накопленню знань світового досвіду для його творчого використання в країнах, які переходять від командно-адміністративної

системи до соціально орієнтованої ринкової економіки, серед яких знаходиться і суверенна Україна.

В світовій економічній літературі практично відсутні спеціальні теоретичні розробки взаємозв'язку товарних форм господарювання і економічного росту в умовах країн, що розвиваються. Наявні економічні дослідження головним чином розглядають стан економіки, продуктивних сил і виробничих відносин, укладну структуру і т.п. в розглядаючих країнах. В той же час необхідна розробка комплексного аналізу взаємозв'язку товарних форм господарювання і соціально-економічного прогресу країн Тропічної Африки для вироблення теоретичних і практичних рекомендацій для стратегії їх розвитку, розрахунків часових перспектив цього процесу.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ в дисертації є країни Тропічної Африки, загальні і специфічні закономірності становлення в них ринкового господарства.

ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є розгляд товарних форм господарювання і ринкових зв'язків в процесі становлення і розвитку їх в умовах економічної слаборозвинутості, дезінтегрованості, зміни моделі розвитку, переходу до нових форм і методів господарювання, трансформації суспільного виробництва в цілому. Проблема ринкових форм господарювання як організаційно-економічна форма має важливе значення для розкриття просторів розвитку продуктивних сил. В товарній формі діалектично поєднуються соціально-економічні і організаційно-економічні сторони системи суспільного виробництва, що дозволяє провести глибокий політекономічний аналіз.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ зводиться: до комплексного вивчення формування ринкового господарювання в країнах Тропічної Африки, що розвиваються, які стали на шлях до цього господарювання, розгляду механізму реалізації розвитку товарних форм господарювання і

їх місця в економічній структурі, в виявленні труднощів, які стоять на шляху розширення цих форм і зв'язків і показати ті міри, які приймають ці країни для подолання цих труднощів; в виробленні вказівок по удосконаленню цього процесу, з врахуванням світового досвіду переходу; аналіз важливих факторів, які перешкоджають розширенню і поглибленню товарних форм господарювання. Серйозними аспектами дослідження є, по-перше, вивчення досвіду поглиблення процесу становлення товарних форм господарювання в країнах, що розвиваються для трансформації економіки суверенної України, враховуючи відповідні умови і час розвитку, а також, по-друге, викладення розвитку товарних форм господарювання в країнах Тропічної Африки для формування нового рівня економічних відносин між Україною і африканськими країнами. Це є глибинна мета даного дослідження.

В відповідності з поставленою метою в дисертації визначені наступні завдання:

- проаналізувати механізм реалізації розвитку товарних форм господарювання в умовах економічної слаборозвинутості і дезінтегруваності;
- дослідження труднощів і суперечностей на шляху розширення цих форм і зв'язків;
- розглянути внутрішні і зовнішні фактори, які сприяють або стримують розвиток товарних форм господарювання;
- розглянути механізм співвідношення традиційних і економічних форм господарювання;
- дослідження ролі держави, її форми і методи впливу на становлення ринкової організації суспільного виробництва;
- дослідити співвідношення взаємозв'язку державного регулю-

вання і ринкових зв'язків.

МЕТОДОЛОГІЧНА І ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

При роботі над дисертаційним дослідженням використано діалектичний метод пізнання, який дає можливість вивчати економічні явища в розвитку і взаємозв'язку. Застосовано метод теоретико-емпіричного дослідження, який включає аналіз, історико-логічну аргументацію порівняння, узагальнення і метод системного аналізу.

При роботі над дисертацією було опрацьовано і використано теоретичні наробітки класиків економічної теорії, досягнення світової економічної думки: А.Сміта, К.Маркса, Дж.Мілля, Дж.Робінсона, А.Маршалла, П.Самуельсона, Е.Чемберліна, Й.Шумпетера та ін.

Широко вивчені праці українських економістів і вчених, які займаються проблемами країн, що розвиваються: І.Ф.Карпинського, М.М.Кіселя, Г.Н.Климка, В.І.Кравченка, А.В.Куліша, А.П.Лося, А.І.Рогача, В.С.Савчука, О.І.Соскіна, В.О.Степаненка та ін., а також російських вчених: Л.І.Александровської, І.С.Еабінцевої, О.А.Ерагіної, Г.В.Гончарова, І.В.Следзевського, Г.С.Смирнова, Г.Г.Чибрікова, В.Л.Шейніса, Г.К.Широкова, А.Я.Ельянова та ін., білоруського вченого В.В.Гаврилюка, венгурського вченого Т.Сентеша, шведського вченого Г.Мардаля та багато інших. Особливо виділено вивчення і використання праць і матеріалів африканських вчених К.Аге, А.Адедеджо, Д.Бабата, У.Леле, А.Мазруї, Нванкво та ін.

В процесі роботи автор широко використовував матеріали наукових колективів Камерунського, Кембріджського, Київського, Московського університетів, Інституту Африки РАН, Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН України і РАН, ІНІОН РАН,

Публічної бібліотеки АН України.

Первинним матеріалом для дослідження склали документи економічної комісії ООН по Африці /ЕКА/, Доповіді і збірники ООН, КНІДО, Світового банку, Закони і нормативні документи африканських країн, статистичні збірники, матеріали наукових центрів світу, документи служб Міністерства закордонних справ.

НАУКОВА НОВІТНІСТЬ дисертаційної роботи і особистий внесок автора полягає в тому, що в ній вперше проведено комплексний аналіз сучасних тенденцій становлення і розвитку товарних форм господарювання в економічній структурі країн Тропічної Африки, що розвивається. Більш конкретно це проявляється в наступному:

- розкритий процес товаризації господарювання в умовах економічної слаборозвинутості, перехід від панування нетоварних форм господарювання до товарних /економічних зв'язків/. Розглянуто генезіс розвитку і протиріччя процесу становлення товарних форм господарювання на прикладі країн Тропічної Африки;

- доказано особливості охоплення товарних форм господарювання країн Тропічної Африки;

1/ формально товарне виробництво, квазітоварне;

2/ анклавність становлення товарних форм;

3/ загальність цих форм, як основа суспільного виробництва;

- показано, що зовнішніми факторами, які впливають на процес витискування натурального господарства і формування на цій основі нової структури суспільного виробництва є - світовий ринок, зарубіжні інвестиції, світовий досвід розвитку ринкових відносин і підприємництва і т.п.; і внутрішні - розвиток економічного інтересу до накопичення, збільшення багатства, нова мотивація праці, економічна політика держави;

- проаналізований взаємозв'язок в сучасних умовах товарного господарства і розвиток підприємництва, яке проявляється в про-
никненні товарних форм безпосередньо в виробництво, що об'єктивно
веде до розвитку підприємництва ;

- охарактеризовані конкретні форми товарного господарства і
розвитку підприємництва в країнах Тропічної Африки:

1/ мале товарне господарство, в т.ч. мале фермерство ;

2/ кооперування ;

3/ приватне національне підприємництво ;

4/ іноземний сектор, в т.ч. плантаційне господарство ;

5/ змішані компанії ;

6/ державне підприємництво ;

- розкриті напрямлення державного впливу на товарні форми
господарювання:

1/ оптимізація співвідношення державного врегулювання і рин-
кових механізмів як процес ;

2/ розвиток процесу приватизації, його багатоступінчатість -
оренда, комерціалізація діяльності державних підприємств, продаж-
викуп, акціонування ;

3/ створення вільних економічних зон ;

4/ сприяння приватному національному підприємництву недержав-
ного сектора /кредити, податки, програми розвитку, створення інфра-
структури, учбових центрів і т.п./.

Показані загально зазначені риси досвіду розглянутих країн
для використання в відповідності з конкретними умовами України:

1. Необхідність розробки системи законодавчої і нормативної
бази розвитку товарних форм господарювання.

2. Особлива значимість розробки програми стабілізації.

3. Розробка механізму ринкового господарювання.

ТЕОРЕТИЧНА І ПРАКТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ роботи заключається в тому, що її результати можуть бути використані в діяльності державних зовнішньоекономічних і політичних відомств і організацій України, які займаються африканським регіоном і країнами, що розвиваються, в цілому, а також державними органами республіки, які розробляють стратегію розвитку соціально-економічного господарства, механізм переходу до нього. Підприємницькі структури, які зацікавлені в розвитку економічних зв'язків з країнами Африки, можуть використовувати приведені результати розробки для поглиблення знання економічної ситуації країн цього регіону, розширення економічного співробітництва, створення спільних підприємств.

Головні висновки і положення дисертації можуть бути використані при вивченні курсу "Економічна теорія" по розділах "Світове господарство", "Економічний ріст країн, що розвиваються", по курсу "Міжнародні економічні відносини", а також спецкурсів по проблемах товарного господарства, економіки країн, що розвиваються, зовнішньоекономічні зв'язки України, використання іноземного капіталу та ін.

АПРОВАЦІЯ РОБОТИ

Основні положення та висновки дисертаційної роботи обговорювалися на засіданні кафедри економічної теорії та управління народним господарством Київського університету імені Тараса Шевченка, використовуються при вивченні ряду курсів. Ряд положень і висновків роботи доповідались на міжнародних, республіканських та університетських наукових конференціях /Київський університет імені Тараса Шевченка, Московський університет ім. М.Ломоносова, Університет Дружби Народів ім. П.Лумумби, Інститут Африки РАН/.

Головні положення дисертаційного дослідження опубліковані в трьох публікаціях загальним обсягом 1,5 друкованих аркушів.

Загальний задум і логіка дослідження визначили структуру дисертаційного дослідження. Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаної літератури.

ВСТУП .

РОЗДІЛ I. Товарні форми господарювання в суспільному виробництві країн, що розвиваються .

I.1. Теоретичні аспекти становлення економічної системи країн, що розвиваються

I.2. Особливості розвитку товарних форм господарювання в країнах Тропічної Африки

РОЗДІЛ II. Розвиток товарного господарювання в країнах Тропічної Африки

2.1. Становлення товарних форм господарювання в аграрному секторі економіки

2.2. Зростання промисловості і розвиток товарного виробництва

РОЗДІЛ III. Участь держави в формуванні ринкових відносин
ЗАКЛЮЧЕННЯ

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТКИ

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Суспільне виробництво країн Тропічної Африки, що розвивається, являє собою складну систему взаємозалежних і взаємообумовлених, але в той же час неоднорідних способів господарювання і господарських форм. Це проявляється в наявності неоднорідних соціально-економічних структур. Логічна сутність розвитку виробництва обумовлює генетичну основу взаємозв'язку існування сучасної економічної структури країн Тропічної Африки.

В країнах Тропічної Африки еволюційний розвиток суспільного виробництва без перерваний. Шляхом вторгнення елементів іншої системи з'являються форми господарювання і форми власності історично на властивій сформованій системі. В подальшому своєму розвитку суспільне виробництво в даних країнах губить історично обумовлену еволюційність і набуває вигляд системи, яка включає в себе різні елементи організації власності і форми господарювання, тобто різні форми способів господарства в рамках державно-територіального утворення. Особливістю суспільного виробництва є існування множини соціально-економічних укладів.

В роботі показано, що соціально-економічна структура країн Тропічної Африки являє собою своєрідний конгломерат різних способів господарювання, яке відрізняється один від одного по рівню розвитку продуктивних сил і формам суспільних відносин, різною ступенню втягнення в товарно-грошові відносини. В цілому переважними формами господарювання по кількості зайнятого населення є традиційні, нетоварні і тим паче не підприємницькі форми господарювання. Про це свідчать маючі дані соціальної структури економічно активного населення. Так, селянство складає 60%, маргінальні верстви 15%, мілка буржуазія і середні міські верстви 10%,

національні підприємки 2%, робітничий клас 12%, родо-племенна верхівка 1%. Досить примітним є те, що хоча більшість населення в країнах Тропічної Африки зайнято в укладах слабо зв'язаних з ринком, але частка продукції, виробленої в цих укладах, займає при-мірно половину вартості всієї загальної продукції.

Виходячи із аналізу господарювання на макрорівні, взаємозв'язку його складових через обмін діяльності, в дисертації обгрунтовується наступна типологія господарств з елементами простої товарної форми організації суспільного виробництва:

традиційні, общинні, напівнатуральні господарства з елементами товаризації - селянські ;

- традиційні, напівнатуральні господарства з елементами товаризації - родо-племенної верхівки ;

- мілкотоварні господарства, засновані на приватній власності і особистій праці власника ;

- мілкотоварні кооперативні господарства ;

- державні напівнатуральні господарства.

В роботі підкреслено, що історично конкретні господарства простої товарної організації існують в поєднанні як комбінаційного, так і конгломеративного типу.

В дисертації показано, що сучасні типи господарювання показують собою різні форми виробництва, заснованих на приватній власності на капітал і на приватній, яка реалізується на базі і в рамках руху капітала, ініціативи. Такі типи господарювання можливі тільки в умовах розвинутого товарообміну. Розкриваються різні товарних форм господарювання. Це, по-перше, мікрорівень. Він починається з сімейного господарства і основним його ланцюгом є підприємство /об'єднання/, в тому числі община, характерна для країн Тропічної Африки. Основними економічними категоріями цього рівня

товарного господарства є: характеристика самого товару, його споживчої вартості і вартості, гроші, ціна, дохід підприємства, витрати виробництва і т.п. По-друге, це макрорівень товарного господарства, який охоплює масштаби всієї країни. На цьому рівні особливе значення набувають такі економічні категорії, як процес відтворення, економічний ріст і економічний розвиток, національний дохід, співвідношення виробництва і споживання і т.п. Важливе місце при цьому займає проблема суспільного багатства, яке росте разом з розвитком товарного виробництва.

В дисертаційній роботі визначено такі основні особливості становлення економічної системи країн Тропічної Африки, що розвиваються:

- суспільне виробництво як ціле не досягло рівня економічної системи, являє собою співіснування різних по формі систем організації господарства як традиційних /нетоварних/, так і сучасних /товарних/ підприємницьких форм;
- перерваність еволюційного розвитку шляхом проникнення елементів іншої системи суспільного виробництва;
- економічна система приймає вигляд, що включає в себе різнорівні елементи організації власності і форм господарювання в рамках державно-територіального об'єднання;
- розвиток економічної системи приймає трансформаційну сутність, котра формується не стільки на основі внутрішніх, скільки переважно зовнішніх факторів розвитку.

Для всіх традиційних суспільств, де переважають напівнатуральні форми організації виробництва, характерна економічна замкнутість. Виробництво продукту і його споживання проходить в межах однієї і тієї ж виробничої ланки. І тільки невелика частина продуктів /це головним чином, сільськогосподарська продукція/

приймає участь в обігу /налоги, боргові платежі і т.д.⁹/. Дані про структуру використання валового внутрішнього продукту в країнах Тропічної Африки показують, що основна його частина використовується на особисте споживання. При цьому проявляються великі коливання в структурі використання валового внутрішнього продукту.

В роботі розкрито, що ці коливання свідчать, по-перше, про нестабільність виробничого процесу в цілому і товарної його частини в особливості, а, по-друге, коливання долі експорту і імпорту в ВВП свідчать про значну залежність розглянутих країн від положення на світовому ринку. Зовнішній сектор виявляється більш розвинутим, ніж внутрішній. В-третьє, в результаті товаризації господарювання чітко просліджується тенденція до зменшення долі особистого споживання і росту поточного державного, особливо в Кенії, де підприємництво набуло помітного розвитку не тільки на іноземній, але й на національній основі.

В той же час, в дисертації підкреслюється, що значна частина товарних відносин в країнах, що розвиваються є такими тільки по формі, тобто квазітоварними, нібито товарними. Відчуження споживчої вартості здійснюється в товарній формі, в формі реалізації товарно-грошових відносин при продажі продукції особиниками для уплати податків орендної плати селянам, ведучим споживче господарювання і т.п. В даних умовах товаром по суті, а не тільки по формі, продукція стає в руках перекупщика, держави, казана. В роботі розкрито, як розвиток продуктивних сил, поглиблення суспільного розділу праці, загострюючи протиріччя через товарно-грошовий механізм руйнують виробничу структуру "замкненого" господарства. Обмін все більше виступає формою руху суспільного продукту в системі суспільного виробництва, але не являється кінцевим результатом виробництва, за допомогою якого проходить взаємозв'язок вироб-

ників в традиційному господарстві. Робиться висновок, що недивлячись на все різнобарв'я соціально-економічних форм і властивих їм закономірностей, суспільний процес виробництва має свою логіку в цих країнах, яка полягає в тому, що між окремими господарчими формами відбувається в тій чи іншій мірі постійний обмін діяльністю, продуктами праці. Цей обмін органічно входить в їх власний процес виробництва, а його умови, форми впливають на еволюцію того чи іншого укладу. При цьому товарні уклади стають основою механізму взаємодії різних укладів при обміні їх діяльністю.

Розвиток підприємницьких форм господарювання в країнах Тропічної Африки сьогодні неможливо розглядати як автономний процес за межами вклучення в процес розвитку міжнародного розділу праці і світового ринку. З іншої сторони вони розвиваються не на основі традиційних структур, а існують разом з ними. "Наплагстування" підприємництва на ці структури протидіють і їх слаба сприйнятливість до нових методів господарювання, і нерозвинутість внутрішнього ринку. Але в цілому це не являється непереборною перешкодою на шляху розвитку товарного господарства, хоч і надає йому перехідний "квазітоварний" характер. Досвід африканських країн показує, що в умовах переходу до ринкового господарювання, виникнення нових форм господарювання носить тривалий період, хоч і має об'єктивний характер. Розвиток товарних форм господарювання зв'язаний з ростом суспільного багатства, являючись фактором його розвитку.

Оскільки розвиваюча економіка країн Тропічної Африки основана на неоднорідних системах господарювання, то і дослідження ролі товарних форм господарювання в економічній структурі в дисертації проводиться через аналіз конкретних типів товарних форм. Прикладний научний, статистичний і фактологічний матеріал дає можливість розглянути розвиток цих форм в ракурсі секторів еконо-

міки.

Головною галуззю економіки в країнах Тропічної Африки, як правило, є сільське господарство. Для виявлення тенденції економічної еволюції африканського села і характеру відтворення в селянських господарствах автор досліджує структуру сільськогосподарського виробництва, проводить оцінку рівня його товаризації. В формуванні валового сільськогосподарського продукту країн регіону виділяються два основні типи господарювання: напівнатуральний і товарний, котрі відрізняються характером виробництва, структурою споживання продукту, об'ємом зв'язків з ринком.

В роботі відзначається, що епоха панування натурального господарства в теперішній час для Тропічної Африки вже позаду. Проте велими актуальним залишається аналіз напівнатурального господарства широко розповсюдженого в мілкотоварному господарстві. При цьому масштаби товаризації не завжди відповідають рівню формційного витягнення індивідуального сільськогосподарського виробництва в сферу товарно-грошових відносин. Виробництво мінових вартостей значно опережає масштаби дійсного суспільного розділу праці, а останнє складає умову існування товарного виробництва. Тому характерною рисою аграрної економіки цих країн є різка диспропорція між рівнем товаризації результатів виробництва /кінцевий продукт галузі/ і рівнем товаризації процесу відтворення /доля товарного продукту/. Перше набагато перевищує друге. Це випередження зв'язане, крім того, з бистрою товаризацією ряду галузей сільськогосподарства інтегрованих з світовим ринком.

В дисертації розкрито, що в усіх країнах регіону виробництво сільськогосподарської продукції для зовнішнього ринку грає в товарному відношенні більш істотну роль, ніж виробництво для внутрішнього. З самого початку товарне сільськотоварне виробництво роз-

вивалось переважно на базі не міжгалузевого, міжрайонного розподілу праці всередині самої Тропічної Африки, а на базі міжнародного розподілу праці. Ось чому при відсутності розвинутого товарного обміну всередині країн вони в значній мірі залежать від зовнішнього ринку, від зовнішньоекономічних зв'язків. Виробництво продукції для зовнішнього ринку є первинним в товарному аграрному виробництві цих країн, тоді як виробництво продукції на внутрішній ринок - вторинним.

Автор робить висновок, що суспільне виробництво аграрного сектора країн Тропічної Африки характеризується яскраво вираженою перевагою мілкотоварних селянських господарств з монотоварним виробництвом з строго детермінованою вертикальною сферою обміну, в якій витрати виробництва і сам рівень виробництва формується в місцевому масштабі, а ціна виробництва реалізується в рамках світового господарства. Цей висновок дає можливість по іншому дивитися на саму систему суспільного виробництва, а аналіз економіки країн Тропічної Африки під цим ракурсом розкриває перспективу розвитку товарних форм господарювання.

Аналіз конкретних даних дає можливість зробити висновок, що подібно натуральному, мілкотоварне традиційне господарство є напівнатуральним в країнах Тропічної Африки, не має майбутнього. Справа не стільки в процесі товаризації і диверсифікації їх виробництва, скільки в нездатності здійснити сучасний економічний ріст. Автор приходить до висновку про значення аналізу механізму, при допомозі якого прискорюється процес витіснення натурального і мілкотоварного традиційного господарства високотоварним. В роботі розкривається цей механізм. Основою його є трансформація аграрного сектора, яка повинна зводитися до руйнування традиційних структур за допомогою прогресивних аграрних реформ і масовим

ДНЕ Ш. В. Стефаніка

створенням концентрованих господарств по виробництву товарних культур і їх здібністю застосувати сучасну агротехніку. Аграрні реформи ведуть до формування вертикальних і горизонтальних зв'язків обміну, що забезпечує формування внутрішнього ринку. Проблема збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, в першу чергу, зводиться до заходів по упорядкуванню виробництва і підвищенню ефективності господарських суб'єктів.

В дисертації на конкретних матеріалах характеризується стан аграрного сектора по окремих країнах з виявленням спільних тенденцій, ролі держави, ступінь розвитку товарних форм господарювання їх перспективи в процесі розвитку реформ. Особливе місце відводиться аналізу ступені розвитку товарних форм господарювання в субрегіоні, перспективи їх еволюції. Зроблений висновок про те, що трансформація аграрного сектора буде йти шляхом розвитку товарних форм господарювання, які можуть модернізувати сільське господарство і забезпечити сталий розвиток усього суспільного виробництва.

В цілому, аналіз становлення і розвитку товарних форм господарювання в аграрному секторі країн Тропічної Африки показує, що африканські країни шукають вихід в формуванні умов для становлення і розвитку нових форм господарювання і розширення ринкових зв'язків через створення відповідного ринкового механізму.

Особливе положення в суспільному виробництві країн Тропічної Африки займає промисловий сектор, як фактор в подоланні відсталості, укріпленні економічної самостійності і подальшому прискореному розвитку товарних форм господарювання.

Автор берє до уваги специфіку суспільного виробництва в країнах Тропічної Африки, виходячи з історичного їх розвитку, рівня розвитку продуктивних сил, розподілу праці, розподілення і обміну,

підрозділяє промислове виробництво на сучасний, безпосередньо зв'язаний з світовим ринком /експортний сектор/, сучасний сектор підприємств, працюючий на внутрішній ринок і традиційний /в основному м'якотоварний, обслуговуючий внутрішній ринок/. Саме такий розгляд дає можливість визначити перспективи і закономірності розвитку і функціонування промислового виробництва, його механізм. Для виходу на узагальнюючий рівень, визначаючий загальну картину промисловості в субрегіоні, роздивляється стан її розвитку в окремих країнах. Виявлення конкретних закономірностей дає можливість зробити узагальнення, котрі висвітлюють загальну картину розвитку і перспективи товарних форм господарювання в промисловому секторі.

Розгляд розвитку промисловості і зв'язаного з ним товарного виробництва в країнах Тропічної Африки показує, що за роки незалежності почала складатися економічна структура на основі відносно швидкого росту промислового виробництва. Наслідком цього є те, що економічна еволюція йде в напрямку розширення розвитку суспільного розділу праці, товарних форм господарювання, хоч і в умовах нерозривного зв'язку з традиційними формами і відносинами. Наряду з цим просліджується криза моделі економічного розвитку, історично необхідного на перших етапах становлення національної економіки. Система, яка базувалась на розвитку видобувної промисловості і експортного сектора, прийшла в протиріччя з потребою формування суспільного виробництва, оснований на системі горизонтальних і зворотних зв'язків.

З дисертації пропонується виділення конкретних галузей, які найбільше впливають на розвиток продуктивних сил у відсталих сферах економіки.

Аналіз розвитку товарних форм господарювання в дисертації підводить до проблеми формування адекватного фінансово-кредитного

механізму. В країнах Тропічної Африки йде період формування цього механізму. Фінансово-кредитні відносини тісно зв'язані з загальним рівнем розвитку продуктивних сил, сферою обігу, с діяльністю держави, здатною шляхом акумуляції засобів і розподілення їх створювати сприятливі умови для розвитку виробництва і ринкових зв'язків в цілому.

Автор в дисертації показав, що основними факторами економічного розвитку країн Тропічної Африки є підприємницька діяльність держави; захист і заохочування національного частого підприємництва; значний приток іноземного капіталу, ріст кваліфікації робітників виробництва і все більше перетворення їх праці з простої в складну. Саме при належному раціональному використанні цих факторів і залежить подальший розвиток промислового виробництва взагалі і його товарних форм зокрема.

Аналіз становлення і розвитку товарних форм господарювання, підприємництва і ринкових зв'язків як процесу логічно підводить до розглядання і виявлення ролі держави, її функцій. Система суспільного виробництва, як економічна система, в своїй основі функціонує на основі взаємодії і поєднанні ринкових форм господарювання та державного управління і регулювання. В розглянутих країнах, економіка яких в цілому знаходиться на початкових етапах ринкових зв'язків, держава виступає основним фактором господарського розвитку.

В дисертації розглядаються наступні державні форми господарювання: державне регулювання і управління та державне підприємництво. Державне регулювання і управління як функція держави виступає із загальної функції держави, а масштаби і рівень їх залежить від розвитку продуктивних сил, суспільних форм праці і ступені розвинутості ринкового механізму. Державне підприємництво

є вид продуктивної діяльності, поєднаний з наявністю власності, в даному випадку - держсектора.

На широкому фактологічному і статистичному матеріалі розкриваються направлення державного регулювання, які тісно пов'язані з становленням ринкового механізму - прийняття різних планів, законів, розпоряджень. Особливо це яскраво проявляється в законотворчості, про систему землеволодіння - землекористання потреби ринкового розвитку. Так успішне реформування аграрних відносин в Кенії та Камеруні привело до стабільного розвитку товарних зв'язків в аграрному секторі і навпаки в Гані і Кот-д'Івуарі /нерозв'язання/ аграрного питання стримує економічний розвиток в цілому. В дисертації досліджується одне із основних напрямків державного регулювання - розробка і прийняття комплексних програм стабілізації і розвитку всієї економічної системи, регулювання діяльності іноземного капіталу.

В останній час головною мірою, з допомогою якої держава проводить регулювання економічними процесами, розширення нових форм господарювання і перш за все державного підприємництва є приватизація і комерціалізація державних підприємств. В роботі робиться висновок, що криза економічного розвитку, яка зачепила країни Тропічної Африки, зв'язана не з масштабістю держсектора, а перш за все, зачіпає механізм функціонування держпідприємств і держвласності в цілому.

Досліджується кризові явища в економіці і в цілому моделі розвитку у взаємозв'язку з функціонуванням держсектора. Робиться висновок про те, що причини кризи безпосередньо пов'язані з механізмом функціонування держсектора і держвласності, але не з самою природою цього явища. Видатний африканський вчений Алі Маєруї

писає, що реальною задачею Африки є не реприватизація держсектора, а деприватизація держави. Ми рахуємо, що рішення повинно зводитися до реорганізації механізму функціонування держсектора, а не до проблеми його ліквідування.

Аналіз процесу реорганізації держсектора показує труднощі і багатоваріантність, його етальність. Процес приватизації тісно зв'язаний з процесом оренди і комерціалізації держпідприємств, перегляд політики субвенцій. Питання заключається не в законності самої реорганізації, а в сфері її примінення і механізма дії. Крім того, аналіз показує, що процес перебудови держсектора, поряд з загальною стратегією повинен опиратися на конкретні умови кожної країни.

Таким чином, трансформація економіки країн, що розвиваються, необхідна для подолання відсталості і досягнення ускореного розвитку, може бути здійснена тільки при активній участі держави шляхом розширення підприємницьких форм державної діяльності. В умовах, коли вимоги до ефективності економіки країн, що розвиваються, різко виросли, відмовлення від ряду не виправданих себе методів адміністративного втручання в господарське життя і використання, головним чином, економічних методів управління, могли в сприяти кращій мобілізації місцевих ресурсів і оживленню загальної ділової активності. Разом з тим, підкреслюється, що інтереси цих країн вимагають не обмеження, чи тим паче скорочення господарської діяльності держави, а пошук і розробка більш раціональних форм втручання в економіку при збереженні її ведучої ролі в процесі розвитку.

Автор в дисертації виділяє загальнозначимі процеси в країнах Тропічної Африки, зв'язаних з втручаннями держави в економіку, які можуть мати своє практичне втілення і в умовах переходу до рин-

кових відносин від адміністративно-командної системи.

В кінці дослідження автор робить узагальненя висновків. Результати становлення економічної системи в країнах Тропічної Африки в умовах трансформації суспільного виробництва не однозначні. Розвиток товарних форм господарювання, формування ринкового середовища ще й зараз носить в основному осередковий характер і далеко не завжди є результатом еволюційного розвитку нижчих підприємств в вищі. Прискорений розвиток товарних форм господарювання із традиційних структур виражається в нерівномірному і суцільному рості перехідних, квазітоварних форм.

Аналіз перехідних форм товаризації і підприємництва дає можливість виявити основні тенденції розвитку товарних форм господарювання і їх місце в економічній структурі країн Тропічної Африки. Це проявляється безпосередньо в тім, що цей процес дуже складний і потребує досить багато часу, але в кінцевому підсумку це приводить до формування господарського середовища, діючого на основі вартісних відносин і соціально-економічній ефективності. На основі розвитку товарних форм господарювання йде становлення нової моделі розвитку.

Становлення і розвиток в країнах Тропічної Африки і країнах, що розвиваються, в цілому, товарних форм господарювання, підприємництва і ринкового середовища, труднощі і складності цього процесу, багатоступінчатість, тривалість переходу від формального до реального змісту, показує, що можливі різні катаклізми і відхід від перспективи створення розвинутої соціально-ринкової системи. Досвід показує, що необхідно створити умови, коли ринкові механізми будуть працювати не тільки на вузьку економічну і владну еліту, но і на широкі маси населення.

Підводячи висновки автор робить головне заключення, що економічний ріст, ріст національного багатства і соціально-економічний прогрес в цілому базується на розвитку товарних форм господарювання, підприємництва і ринкових відносин.

Основні положення дисертації опубліковані в таких роботах автора:

1. Особливості державної економічної діяльності в країнах Африки. - Питання політичної економії. Вип. 222: Всесвітнє господарство: проблеми і тенденції розвитку. - К.:Либідь, 1992 /0,5д.а./.

2. Товарное хозяйство и развитие предпринимательства как фактор экономических отношений между странами Тропической Африки и Украиной. - Национальные интересы России, Украины, Белоруссии в странах Африки и Ближнего Востока /Общее и особенное/. Материалы международной конференции /г.Киев/. - М.: Ин-т Африки РАН, 1993 /0,5 д.а./.

3. Особливості суспільного виробництва в країнах, що розвиваються /На матеріалах країн Тропічної Африки/. Питання економічної теорії. Вип. 228: Всесвітнє господарство: проблеми і тенденції розвитку. - К.: КУ, 1993 /0,5 д.а./.

Ar 58. 89 aA

463108

AB 28.689